

Jak konstruovat dějiny Evropy?

Miroslav Hroch

Tento příspěvek vychází z názoru, že evropská integrace není pouhou záležitostí politické a ekonomické moci, nýbrž že Evropa je pospolitostí kulturní a duchovní, a že tedy posilování evropské identity je nejen potřebou, ale hodnotou o sobě. Druhým východiskem je hypotéza, že jedním ze základních předpokladů budování kolektivní identity je uvědomělé sdílení společného osudu, tedy historické vědomí. Pro čtenáře, který nepovažuje tato východiska za správná a domnívá se, že historické vědomí je umělá fikce a že Evropa je pro nás zajímavá pouze jako zdroj dotací, bude četba tohoto textu ztraceným časem.

Občas se stává, že někdo z významných evropských politiků či vlivných intelektuálů hovoří o potřebě přehledu či učebnice, která by zprostředkovala běh evropských dějin jako jeden celek a posílala tak soudržnost evropských občanů, tedy evropskou identitu. Největší ohlas u nás vyvolala tato myšlenka, když ji vyslovila německá kancléřka. „To nám zase Němci chtějí pře(de)pisovat naše dějiny?“, ozvalo se tehdy především z řad českého pedagogického sboru. Není mišlím těžké najít argumenty zdůvodňující potřebu takového zpracování evropských dějin, obtížnější je však najít cesty k jeho uskutečnění. Úkolem tohoto příspěvku je zamyslit se právě nad možnostmi vytvořit text, který by rekonstruoval dějiny Evropy jako celku a přispěl tím k posílení evropské identity. Hodlám se při tom opřít o paralelu s úspěšnou historickou konstrukcí, která v minulosti prokazatelně splnila záměr využít historie jako identitotvorné síly. Je to konstrukce **národních dějin**, která se dříve či později stala jednou ze základních pilířů utvářejících se identit jednoho každého z evropských národů. Je možno aplikovat zkušenosti s národními dějinami, budeme-li hledat metody a postupy pro vytváření obdobné konstrukce dějin evropských?

Základním předpokladem a takového postupu a podmínkou jeho účinnosti ovšem je, že budeme přesvědčeni o tom, vytváření evropské „jednoty v mnohotvárnosti“ je potřebné a životně důležité pro všechny evropské národy. Tedy, že je žádoucí posilovat evropskou identitu při samozřejmém respektování jednotlivých identit národních. Na základě jakých vztahů je tato identita budována? Za nejmocnější páku identifikace s Evropou byly zatím

považovány především společné zájmy a vazby ekonomické a civilizační, na druhém místě pak sdílené společné „evropské hodnoty“. Vývoj posledních let nás nicméně poučil o tom, že takovéto vazby fungují (alespoň jako ozdobná fasáda) v dobách prosperity, ale zřetelně ztrácejí svoji věrohodnost v dobách ekonomických krizí. Zbývají pak „evropské hodnoty“, které jsou zajisté pro evropskou identitu nepostradatelné – i když neexistuje jejich konsensuální výklad -, ale mohou se stát předmětem nezávazné intelektuální hry, pokud nebudou zakotveny v každodenních zkušenostech a v historickém vědomí Evropanů.

Zde se dostáváme k základní paralele s konstrukcí národních dějin. Tato paralela vychází s obecně uznávané skutečnosti, že proces formování každého z moderních evropských národů měl svoji nepominutelnou historickou dimenzi, poněvadž masové „všennárodní“ přijetí národní identity bylo vždy spjato s **vědomím společných dějin**, tedy sdíleného, společného osudu příslušníků národa. Přijmeme tedy pracovní hypotézu, že ani evropská identita nemůže překročit rámec zájmové a prestižní hry „těch nahoře“ a získat masové přijetí, dokud se nebude moci opřít také (nikoli výlučně) o vědomí, že všichni Evropané se mohou vztahovat ke společné minulosti, že budou mít představu o historii jako o kauzálně propojeném sledu událostí či spíše procesů, které se týkají všech Evropanů. Není obtížné s tímto názorem souhlasit, ale těžší je hledat postupy, jak takový záměr uskutečnit. Položím si tedy nejprve otázku s jakými **předpoklady** a **východisky** by měla tento záměr pracovat.

1. Celoevropské dějiny nemohou a ani nesmějí vyvolat dojem, že hodlají oslabit či dokonce nahradit dějiny jednotlivých národů. Konstrukce evropských dějin musí naopak předpokládat, že takovéto národní dějiny existují a že jsou sledovány stále zřetelněji v kontextu dějin sousedních národů a nejednou dokonce navzájem koordinovány. Ve většině evropských států jsou ovšem učebnice dějepisu koncentrovány na dějiny vlastního národa a dějiny ostatních částí Evropy jsou marginalizovány (až na výjimky jako jsou dejme tomu zámořské objevy či Velká francouzská revoluce). V českých podmínkách jsme měli a v omezené míře ještě máme výhodu, že dualistický koncept paralelní výuky českých a obecných dějin byl od dávných časů téměř samozřejmý. Dnes se evropské dějiny u nás i ve školách vytrácejí navzdory tomu, že jsme členy EU.

2. Je třeba respektovat sociálně psychologický poznatek, že společné dějiny jsou přijímány jako vsutku společné především tehdy, jestliže tam každý najde „sebe“, tj. svoji pospolitost, region, resp. osobnost, kterou uznává. V národních dějinách lze toto „hledání sebe“ orientovat na historické centrum moci a kultury – hlavní město, kde se odehrávalo to hlavní. Navíc se již s přijímáním národní identity velmi záhy spojuje také přijetí představy národa jako jediné osobnosti, s jejímiž osudy se jedinec bez problému ztotožní. Oba tyto momenty ovšem v evropských dějinách chybějí. Jak tedy dosáhnout toho, aby se příslušníci všech národů v syntéze evropských dějin „našli“, a to nikoli jako přívěsek zařazený na základě požadavků politické korektnosti, ale jako organická (byť nikoli určující) složka evropského vývoje?

3. Identitotvorná funkce společné historie je tím silnější, čím hlouběji sahá do minulosti což možná platí především pro větší teritoriální celky. V každém případě považuji za mylné budovat evropskou identitu na dějinách dvacátého století se zdůvodněním, že jde o to, odstranit předsudky a rivality vyrůstající z traumatických prožitků dvou krvavých válek a jedné války studené. Překonání předsudků ještě zdaleka nelze považovat automaticky za překonání národní omezenosti ve prospěch otevření se Evropě. Tyto předsudky jsou obvykle záležitostí vztahu mezi dvěma či třemi sousedními národy, které jsou jen fragmentem Evropy. Obrazně řečeno: evropskou identitu nelze budovat na základě studia dějin holocaustu ani dějin zločinů stalinismu. Konstrukce evropských dějin by měla zahrnovat celé období formování Evropy od pozdní antiky.

4. Právě tak jako národní dějiny nesmějí být smyšlené, ale jsou konstruovány z doložitelných složek minulé skutečnosti, nesmějí ani evropské dějiny konstruovány podle apriorních hledisek (např. mocenského boje) bez ohledu na „společný osud“, který vyplývá z toho, že určité historické procesy zasahovaly do dějin jednotlivých evropských regionů výrazněji, než do dějin regionů mimoevropských. V důsledku toho byly tyto země také vzájemně propojeny, aniž si to třeba jejich vladaři uvědomovali.

5. Měli bychom se osvobodit od tradičně ještě přežívající představy, že prvořadou složkou obrazu minulosti jsou politické dějiny, tedy osobnosti, bitvy, války, mocenská politika atd., zatímco sociální, hospodářské a kulturní dějiny jsou jen jakýmsi doplňky. Při hledání syntetického obrazu evropských dějin by tomu mělo být naopak. Tento

přístup není nikterak nový – nejdeme jej např. v syntetických dílech „dějiny civilizací“ autorů ze školy Annales.

6. Z tohoto důvodu nelze chápat konstrukci evropských dějin jako popisné vyprávění. Narace s výchovnými aplikacemi budiž vyhrazena jednotlivým národním dějinám, chronologii lze dohledat v příručkách. Vycházejme ze skutečnosti, že evropskou minulost je třeba interpretovat v kauzálních souvislostech procesů, v nichž jsou hospodářské, sociální, kulturní a politické proměny vzájemně propojeny. Jen tak lze získat nadhled, jenž umožní překonat členění dějin podle národních hranic. Synchronní, komparativní a transnacionální přístupy se zdají být pro posilování evropské identity důležitější než diachronní vyprávění, které ostatně ani technicky nemůže postihnout paralelní proud jednotlivých národních dějin. Jinak řečeno, pokud bychom chtěli postihnout evropské dějiny jako soubor dějin národních, budeme výrazně limitováni, ba ochromeni diskusemi o tom, kterým národním dějinám se má dostat kolik místa, které události jsou zanedbatelné a jaká kritéria pro jejich výběr zvolíme.

Jak vypadá dnes již velmi početný soubor syntéz evropských dějin a jejich učebnic? Nehodlám se zde pouštět do zevrubného komparativního rozboru těchto pokusů – i když by něco takového stálo za výzkumný projekt -, ale omezím se na jakousi typologii několika základních přístupů, které se v různých modifikacích opakují.

V první řadě jsou zde tradiční pokusy o dějiny Evropy orientované podle **primátu politických dějin** často orientované na dějiny mezinárodních vztahů. Ze samotné podstaty politických dějin vyplývá a priori, že takového dějiny budou dějinami velmocí, a že ze starších dějin (prakticky až do počátku 20.století) budou vyloučeny dějiny národů, které se nemohou dovolávat vlastní statnosti. Navíc je orientace na tento výběr faktů z hlediska budování evropské identity kontraproduktivní: je to vyprávění o vztazích, v nichž převažovaly války, konflikty, mocenské hrátky, což vždy implikuje riziko diskuzí o „vině“ či „velikosti“ toho onoho politika, panovníka jako zástupného představitele celé národní pospolitosti. Jakkoli to zní kacířsky, měly by v zájmu evropského sjednocování války, bitvy, soupeření států prostě upadnout v zapomnění nebo posloužit jen jako varovné připomenutí zhoubných důsledků mocenských zápasů. Na druhé straně však nelze pominout nepochybnou skutečnost, že války a mezinárodní vztahy přispěly

zejména v raném novověku – ale zajisté i dříve – k propojení a sbližování jednotlivých evropských regionů.

Zatímco tyto tradiční politické dějiny Evropy jsou dnes na ústupu, prožívají svoji konjunkturu pokusy líčit dějiny Evropy jako **dějiny pokroku**, při čemž pochopitelně v popředí stojí země, které tvořily ohnisko jednotlivých pokrokových proměn. Při tom se rezignuje na dějiny velkých regionů, které se na iniciaci jistých progresivních proměny nepodílely. Tak vznikaly dějiny Evropy, které byly pro období v podstatě líčením dějin Francie a okolí, v lepším případě dějin „Západu“. Tímto deficitem trpěly i výše zmíněné syntézy školy Annales. Specifickou variantou tohoto přístupu je koncepce vycházející z radikálního konstruktivismu a redukující dějiny Evropy na dějiny evropské myšlenky, díky níž teprve Evropa vznikala. Je pochopitelné, že v těchto syntézách evropských dějin se v lepším případě „najdou“ pouze obyvatelé nejnádhlednějších částí Evropy. Pro ty ostatní jsou takové dějiny dějinami jakéhosi původně cizího kontinentu, jehož součástí se teprve stáváme.

Východiskem z této situace nejsou ani dobře míněné bezradné pokusy vylíčit Evropu jako odvyprávění **paralelních dějin** jednotlivých národů. V tomto případě je sice splněna podmínka „sebenalezení“ příslušníků všech národů, ale není splněn základní smysl syntézy: pomoci relativizovat centrální význam vlastních národních dějin zařadit je do kauzálních souvislostí procesů probíhajících v evropském kontextu. Kromě toho nemají v takovémto národně vymezeném přístupu v evropských dějinách místo dějiny regionální, a to jak dějiny dílčích regionů uvnitř jednotlivých národních území, tak i nadnárodních makroregionů. Tím se vylučuje či velmi omezuje možnost sledovat transnacionální procesy a kauzální souvislosti.

Zajisté je možno namítnout, že kritizovat dosavadní přístupy je snazší než nastínit přístup alternativní. Je tedy na místo přejít od toho, co označujeme za málo produktivní pro posílení evropské identity k tomu, co by mělo být působivější. Především by základní stavební složkou konstrukce evropských dějin měly být procesy, které – ať již ve středověku či v novověku – zaznamenáváme ve všech evropských zemích, a které tedy tvořily jistý typ „**společné zkušenosti**“ **všech Evropanů**. Nevadí, že se to odehrálo asynchronně a ze rozdílných podmínek. Důležité je, neomezovat se jen na ohniska, místa zrodu těchto procesů, ale sledovat jejich šíření Evropou. Při tom mohlo jít právě tak o

procesy sociálně-ekonomické (např. zakládání měst či industrializace), jako kulturní, (např. reformace či osvěcenství). Asynchronní šíření proměn s těmito procesy spjatých lze při tom lokalizovat právě tak podle národních jako podle regionálních souřadnic. Komparativní metoda a analýza kulturního transferu by měly při sledování těchto proměn hrát centrální úlohu.

Kamenem úrazu takového přístupu, či lépe řečeno jeho kardinalním problémem je otázka výběru oněch procesů, které označíme jako **nosné osy formování Evropy**, onoho „společného osudu“ Evropanů. Každá syntéza, každá konstrukce národních dějin byla a musí být velmi selektivní – a to platí ve zvýšené míře i pro dějiny Evropy. Podle kterých kritérií se má nicméně uskutečnit výběr informací z oné nekonečné spousty historické faktografie? To není otázka nikterak nová: stály před ní celé generace historiků, pokud se pokoušeli o syntetické uchopení dějin větších geografických, politických či kulturních celků, a tedy také autoři konstruktů národních dějin.

Vzhledem k tomu, že těmto autorům šlo o posílení či dokonce vybudování národní identity a vzhledem k tomu, že v tom byli povětšinou úspěšní, domnívám se, že nejschůdnější cestou při hledání kritérií výběru faktů pro evropské dějiny bude využit našich poznatků o tom, jak vypadala kritéria výběru faktů, která podmiňovala identitotvornou úlohu **konstrukce národních dějin**.

Je to v první řadě orientace na ony události a procesy, který byly specifické, charakteristické pro dějiny daného celku – národa. V našem případě byl to byla orientace na charakteristické rysy dějin Evropy. Tedy procesy a charakteristiky, jimiž se vývoj evropského kontinentu odlišoval od vývoje kontinentů ostatních, a tím se vůči nim vymezoval, procesy díky nimž se stala Evropa tím, čím je v současné době. Tato specifika se ovšem mohla stát faktorem evropské identity teprve poté, co si obyvatelé našeho kontinentu začali uvědomovat, že tvoří v globálním kontextu svérázný celek. Proto je třeba se ve druhé řadě orientovat na výběr oněch událostí a procesů, které zprostředkovaly tok informací a vzájemné poznání a kontakt mezi jednotlivými evropskými regiony tak, aby si sami obyvatelé jednotlivých částí, států, zemí Evropy (či lépe řečeno jejich vzdělané elity a vládnoucí třídy) uvědomovali existenci jiných států a svoji vzájemnou sounáležitost s nimi. Také Evropa dostává, podobně jako, podobu jakési „imagined community“ v onom smyslu, jako moderní národ Benedikta Andersona, tj.

stává se souborem obyvatel, kteří si uvědomují, že na jistém rozlehlém teritoriu, které nikdy nepoznali, žijí lidé, s nimiž mají mnoho společného. Při tom je třeba brát v úvahu skutečnost, že mezi rovinou celého kontinentu a jednotlivých národních teritorií leží evropské makroregiony (západní, severní Evropa atd.), v jejichž rámci byly kontakty mezi státy a národy intenzivnější.

Stručně řečeno, máme zde dvě základní kritéria „výběru faktů“, první z nich vychází ze specifických charakteristik vývoje kontinentu jako celku, druhé pak se orientuje na sílící vnitřní vazby mezi jeho součástmi. Za nosnější považuji vyjít z prvního z nich, aniž bych je považoval za jediné a rozhodující. Určit, pojmenovat **evropské specifiky** historického vývoje je nicméně úkolem velmi obtížným, který by si zasloužil stát se předmětem společného výzkumného projektu nejen historiků, ale i historických sociologů, antropologů a politologů. Proto se zde omezím na ony charakteristiky, jejichž osobitost je obecně uznávána, i když tím riskuji výtku, že vlastně neobjevuji nic nového. Naopak, právě konsensus o specifických rysech evropského vývoje je důležitým předpokladem pro vytvoření takové konstrukce evropských dějin, kterou by byli příslušníci všech evropských národů ochotni přijmout za svoji, a to proto, že tyto evropské specifiky, události, procesy budou nalézat i ve vlastní národní minulosti. Obdobně tomu bylo ostatně i v případě úspěšných konstrukcí národních dějin. Konstrukce evropských dějin by primárně neměla být založena na pouhém hledání „ohnisek“ pokroku, nýbrž za prvé, na sledování „kulturního transferu“, tedy postupného šíření oněch pro Evropu specifických inovací z ohniska do jednotlivých evropských regionů, za druhé na komparativní analýzu výsledků a dopadů tohoto transferu..

Budeme-li pohlížet na Evropu jako na soubor, či spíše soustavu **makroregionů**, jako byla západní Evropa, Balkán, střední Evropa atd., usnadní nám to třídění a strukturaci výkladu o šíření a prosazování oněch inovací. Každý z makroregionů měl v evropském vývoji svoje charakteristické rysy, které se v průběhu staletí mohly pozměňovat. Jejich vztah k celoevropskému kontextu může zde na jedné straně hrát roli jakéhosi bližšího, konkrétnějšího rámce, možná i „společného jmenovatele“ pro jednotlivé národní dějiny, na druhé straně pak umožní rozlišit podstatné od marginálního a přehledněji zařadit a utřídit informace o nich.

Omezím se zde na stručný výčet **evropských specifíků**, při čemž půjde o procesy a inovace, které zasáhly a ovlivnily – byť s rozdílnou datací a s rozdílnými modifikacemi – všechny evropské země. Jakkoli největší význam měly zajisté inovační procesy v období raného novověku a 19. století, je třeba nejprve zmínit nejzávažnější osobitosti středověkého vývoje, jako bylo především dědictví antické civilizace, k němuž patří nejen římské právo a řecká filosofie, ale také křesťanství. Vznik středověkého státu zajisté není ničím specifickým, zato však formování feudálních vztahů a pozdější stavovský systém, stejně jako napětí a boj mezi světskou a duchovní mocí. Již Max Weber pak označil středověké město za jednu z nejvýznamnějších specifíků „Západu“ a považoval je za rozhodující krok k převaze Evropy nad světem.

Na prahu novověku stojí tři významné proměny, které měly ve všech zemích dříve či později své významné dopady kulturní, sociální i politické. Byl to humanismus a renesance, při čemž rozdílly v definici a názory na vzájemné propojení obou fenoménů nejsou pro naše téma relevantní. Dále pak reformace, jejíž modernizační dopady pro celý kontinent je třeba sledovat v kontextu s modernizačním potenciálem následné katolické reformy, kterou spíše známe jako protireformaci. Nejznámější proměnou oné doby však byly zámořské objevy a od nich vzápětí odvozená zámořská expanze, která měla pro postavení Evropy mezi ostatními kontinenty na dlouhou dobu rozhodující význam, ale její dopady do sféry ekonomické a sociální byly regionálně značně diferencované a pro velkou část kontinentu zůstaly dlouho omezeny na rovinu informační: díky zprávám o zámořských objevech si Evropané začali uvědomovat svoji specifiku: tyto informace zprostředkovaly vlastně první krok na cestě k evropské „imagined community“.

Právě rozdílly v čase, kdy byly tyto proměny v jednotlivých zemích recipovány a aplikovány tvoří spolu s jejich diferencovanou intenzitou základ pro sledování nejvýznamnějšího charakteristického rysu, který byl jakýmsi společným jmenovatelem všech zásadních proměn, které známe ve vývoji novověké Evropy až do 19. století. Za tohoto společného jmenovatele považuji touhu **cílevědomě zlepšovat podmínky pozemského života** všech lidí, která ovšem nebyla myslitelná bez přesvědčení, že člověk může k lepšímu měnit společenské i politické poměry, ve kterých žije. Podle toho, zda změna byla řízena shora a prováděna z vůle vládnoucích, či vycházela zdola a

byla namířena proti nim, můžeme ve všech zemích sledovat na jedné straně více méně úspěšná reformní hnutí a snahy, jako bylo osvícenství a osvícený absolutismus, na druhé pak snahy o změny cestou revoluce jako radikální systémové proměny vynucené na vládnoucí třídě nebo ustavené na základě kompromisu s ní. Osvícenský racionalismus, primát vědy, stejně jako konstitucionalismus a princip občanských práv – to vše vyrůstalo z oné specificky evropské snahy o zlepšení politické organizace i podmínek pozemského života lidí a stalo se v dalším kontextu součástí „evropských hodnot“.

To byl ovšem jen obecný rámec procesů, které – ať již je hodnotíme jakkoliv - právě v průběhu 18.-19. století učinily Evropu nejen specifickým, ale také v mnoha ohledech dominujícím kontinentem. Vlastní zpracování by pak mělo sledovat, jak se jednotlivé procesy prosazovaly a modifikovaly v jednotlivých částech Evropy, při čemž ponechávám otevřenu otázku, která si zaslouží samostatnou diskusi: otázku, zda by onou základní sledovanou jednotkou měla být území pozdějších národních států či dobových, kulturně či geograficky definovaných regionů, které byly obvykle menší než teritoria národní. Uvedu **několik příkladů** pro takové zpracování.

- politická modernizace státních systémů a emancipace jedinců díky prosazování občanských práv, konstitucionalismu, politické participace,
- nástup kapitalistické formy podnikání založené na námezdné práci a spojené s utvářením tržního hospodářství,
- šíření industrializace se zohledněním jejích předpokladů a zejména pak důsledků pro ekonomickou a sociální strukturu, včetně přetváření dělnictva ze stavu v třídu,
- sekularizace jako proces nejen kulturní, ale také politický, projevující se v oslabování a vlivu církve ve veřejném prostoru a především v odstranění náboženské legitimizace společenských poměrů,
- prosazování principu solidarity se slabými a vykořisťovanými, který přerostl v zápas o nové uspořádání poměrů, až po různé varianty socialistické vize pokrokové proměny - ať již reformou či revolucí,
- diferenciaci názorových proudů v politice a jejich polarizace v pravo-levém spektru,
- nacionalizace kultury i politiky až po formování moderních národů a národních států,

- historismus - ať již v podobě konstrukcí národních dějin či v podobě politických programů - jako nástroj legitimizace národních i politických požadavků.

Tento výčet by bylo zajisté možno ještě dále rozšiřovat zejména na poli kultury a intelektuální tvorby o střídání kulturních konceptů a uměleckých stylů od gotiky přes baroko až po romantismus, což vše jsou opět dodnes složky obecně přijímaných a uznávaných evropských kulturních statků. Pokud bychom přijali estetizující pohled na dějiny, mohly by se právě kulturní proudy a jejich střídání stát nosným kritériem výběru faktů. Jsou snáze vizualizovatelné a mohly by se tedy stát možná účinnějším nástrojem pro identitotvorné cíle. V takovém případě by však se otvíraly dveře iluzi (ostatně již nyní dost silně zastoupené), že evropskou identitu lze orientovat na hmatatelné a pozorovatelné relikty minulosti. Tím by se Evropa sama stávala reliktem minulosti, jakýmsi muzeem, skansenem, v němž by se ztrácely i tak významné složky kulturního dědictví, jako je literatura a filosofie.

Je pochopitelně možno namítnout, že dnes nejen principy demokratismu, liberalismu, konstitucionalismu, ale také kulturní a myšlenkový odkaz evropských dějin patří ke světově, globálně přijímaným a uznávaným. Kulturní transfer z Evropy na ostatní kontinenty je nezvratitelnou a (aspoň pro Evropany) pozitivní skutečností, patří však do našeho kontextu konstrukce evropských dějin jen jako jedna z mnoha specifických rysů evropského vývoje: Evropa byla zajisté zdrojem inspirace a emancipace, stejně jako ohniskem expanze. I tato složka by měla do evropské syntézy být začleněna.

Jak již bylo řečeno, nepředkládám zde žádné objevy z evropských dějin a budu celou argumentaci na často deklarovaných (ale bohužel málo realizovaných) zásadách. Tato okolnost není však nedostatkem. Právě tak se odvažuji odmítnout námitku, že pro podobnou syntézu nemá historická věda dostatečné znalosti, dostačující zásobu faktů k jednotlivým národním dějinám. Slabina předkládaného konceptu tkví jinde: především v obtížné realizovatelnosti za stavu současné převažující národní omezenosti jednotlivých historiografií. Takto koncipovanou evropskou syntézu nemůže vytvořit jedinec, ale pouze kolektiv odborníků, kteří by se nejen dokázali odpoutat od své oborové omezenosti, ale také byli ochotni odložit svůj národní dres. Takový kolektiv však za dnešního stavu sestavit nelze.

I když tedy jde o projekt utopický, zaslouží si, abychom se závěrem zamyslili nad jeho výhodami a nevýhodami, přínosy a úskalími. Nejprve **výhody**.

1. Orientace na společenské a kulturní složky minulého vývoje umožňují konsensus, obecnou přijatelnost textu, která je základním předpokladem posilování identity, na rozdíl od dějin politických, které jsou zatíženy národními stereotypy a předsudky.
2. Tento plošný konsensus je posilován také tím, že základní proměny se nepředkládají pouze ve svém „ohnisku“, resp. „zdroji“, ale sleduje se jejich postupné prosazování na všech územích, při čemž se zohledňuje jednak vzájemná souvislost regionálních procesů, jednak i mnohotvárnost jejich modifikací.
3. Důležité je, že se pocit sounáležitosti k Evropě a jejím dějinám nezakládá na „historických“ státních celcích, ale zprostředkuje se také příslušníkům oněch národů (a těch je dnes v Evropě většina), které nemohou svoji existenci odvozovat od kontinuity se staršími státními útvary, takže jejich vztah k Evropě není zprostředkován identifikací s některým „historickým“ státem. A naopak, právě na základě zásady zastoupení všech regionů se mohou i malé národy – resp. jejich dějiny – vstoupit do historického vědomí příslušníků velkých státních národů.
4. Velké transformační procesy lze snáze a s menším rizikem zkruslení učinit předmětem aktualizace pro současnost. Jejich promítnutí do celé plochy kontinentu navíc posiluje představu celoevropských souvislostí výrazněji než líčení soustředěná na velké osobnosti či válečné konflikty.
5. Palčivý a dodnes aktuální problém nerovnoměrnosti vývoje evropských regionů nelze uspokojivě objasnit z politických událostí.
6. Koncentrace na specificky evropské procesy a fenomény umožňuje posílit evropskou identitu tím, že zřetelně vyznačí, v čem spočívá osobitost Evropy, resp. její odlišnost od ostatních kontinentů.
7. Minimalizace podílu politických dějin na základní chronologii umožňuje také minimalizaci počtu historických dat, která čtenáře spíše odstrašují než přitahují.
8. Výše nastíněný přístup otevírá cestu ke kvalifikované regionalizaci evropských dějin, tj. z určení specifiky a teritoriálních i obsahových proměn jednotlivých evropských makroregionů.

Zároveň je ovšem nutno vzít v potaz také **nedostatky a nevýhody** navrhované koncepce.

1. Při tomto postupu se ztrácí, resp. oslabuje výchovné poslání, které je často odvozováno právě z líčení politických dějin. Rezignuje se na hrdiny příběhu, z něž by bylo možno odvinout kladné vzory či odstrašující případy. Je tedy minimalizován etický rozměr obrazu minulosti. Zde je možno namítnout, že toto poslání mohou plnit národní dějiny, samozřejmě za předpokladu, že se zbaví národních předsudků.
 2. Důraz, který se klade na systém a synchronní pohled, může potlačit chronologii, ale také zde si funkci zprostředkovatele vědomí proměnného času cestou diachronního výkladu zachovávají národní dějiny.
 3. Výklad tohoto typu nebude atraktivní ani zábavný (i když také zde záleží na formě), ale kde je dekretováno, že dějiny musí být zábavné? Očekává někdo zábavu od četby dejme tomu sociologických či ekonomických textů?
 4. Tento typ historického zpracování není přijatelný pro soudobé dějiny, alespoň nikoli pro onu jejich variantu, která programově slouží jako nástroj politické výchovy a manipulace.
 5. Zařazení informací z minulosti malých národů může příslušníky velkých národů nudit a odradit, poněvadž jde o informace, s nimiž se nikdy nesešli a o zeměpisné údaje, o jejichž lokalizaci mnoho nevědí.
 6. Metodicky viděno, hrozí zde přecenění transferu jako hnací síly evropských dějin, což by mohlo vést k falešné interpretaci všech inovací pouhým odkazem na vnější vlivy.
 7. Na rozdíl od konstruktivistických konceptů dějin Evropy jako výsledku myšlenky se v předkládaném konceptu postupuje „esencialisticky“ tím, že se pracuje s reálnými společenskými procesy. Je ovšem bez obtíží možné začlenit vývoj „ideje Evropy“ mezi ukazatele evropské identity a ptát se, jak se v které zemi vyvíjel evropský diskurs.
 8. Významným problémem se může stát problém autorského zorného úhlu. Pohled na evropské dějiny pochopitelně může být ovlivněn národní příslušností autorů.
- V tomto příspěvku o možnosti takové syntézy evropských dějin, o kterou by se mohla evropská identita opírat, jde o zvažování alternativ vůči dosavadnímu tradičnímu zobrazování evropských dějin tak, jak je známe z dosavadních pokusů, které jsou běžně označovány za nevyhovující, neúčinné a často konjunkturalisticky motivované.
- Vzhledem k tomu, že je navrhovaná koncepce v daných podmínkách neproveditelná, zůstává u vize, která by neměla zůstat pouhou myšlenkovou hrou, ale inspirovat další

hledání východisek ze slepé uličky, v níž se hledání vskutku evropské konstrukce dějin Evropy ocitlo. Nelze však ani vyloučit, že sama evropská identita je utopickým projektem již z toho důvodu, že sebelepší koncepty konstrukce evropských dějin nemohou – ať už z jakéhokoli důvodu - vytvořit vědomí historické sounáležitosti. A bez vědomí společné minulosti nemůže vzniknout ani atraktivní vize společné budoucnosti.

Publikováno ve sborníku pro prof. Z.Beneše